

**De (her)-
ontdekking
van de
publieke zaak**

**Simon Franke,
Bart Lammers,
Arnold Reijndorp**

**De (her)-
ontdekking
van de
publieke zaak**

**Simon Franke,
Bart Lammers,
Arnold Reindorp**

Het debat over zelforganisatie en participatiesamenleving gaat vooral over de veranderingen in de relatie overheid-burgers. Daarmee dreigt het in feite een discussie te worden over het functioneren van de overheid, terwijl zelforganisatie zoals die in de praktijk groeit, gaat over de organisatie van de samenleving.

Als we de opkomst van zelforganisaties zien als het herontdekken van de publieke zaak, krijgen we zicht op het maatschappelijk belang van de lokale initiatieven en zien we de diversiteit in alle vormen van zelforganisatie. Dat leidt tot verschillende vormen van organisatie en financiering en op den duur ook tot nieuwe maatschappelijke instituties en structuren.

Initiatieven tot zelforganisatie roepen discussie op. Die neemt steeds meer het karakter aan van een strijd tussen gelovigen en sceptici, waarbij de doeners, de initiatiefnemers zelf, recentelijk ook wel 'makers' genoemd, opvallend afwezig zijn. Die wisselen ervaringen uit, maar in het publieke debat roeren ze zich veel minder. De omarming van de vaak nog prille activiteiten door de rijksoverheid in termen van participatiesamenleving of doe-democratie heeft aan de aard en de felheid van de discussie zeker bijgedragen. Onder de gelovigen vinden we de dromers, op zoek naar een alternatief voor de 'oude' economie, instituties en politiek, onder de sceptici vooral onderzoekers die kanttekeningen plaatsen, vaak verpakt in bijdehante kwalificaties als 'crypto-professionals', 'bakfietselite' of 'de veranderkerk'.

Zelforganisatie is een begrip dat inmiddels veel ladingen dekt, maar opvallend genoeg speelt die grote

diversiteit in activiteiten, doelen, personen, aanpak, organisatie, financiering en maatschappelijke, institutionele en politieke inbedding vrijwel geen rol in de discussie. Iedereen pikt er een of meer voorbeelden uit die het eigen gelijk illustreren. Even zo makkelijk kan dat gelijk door het kiezen van een ander voorbeeld weer worden onderuitgehaald. Zo kan een pleidooi voor verandering van de economie op basis van duurzame initiatieven bestreden worden met een verwijzing naar het wankele bestaan van initiatieven voor de zorg van kwetsbare mensen. Door van veel zelforganisatie-initiatieven karikaturen te maken, produceert de discussie evenzovele misverstanden. Juist de verscheidenheid en de verschillen kunnen inzicht bieden in het maatschappelijke belang van zelforganisatie. Het interessante aan al die initiatieven die de laatste jaren zijn ontstaan, is dat ze gezamenlijk een omvangrijk

laboratorium van zelforganisatie vormen. Laten we eens naar een paar experimenten kijken.

BETROKKEN EN PROFESSIONEEL

De Leeszaal Rotterdam West is een succesvol initiatief. Daardoor roept het ook discussie op. Gelukkig hebben de initiatiefnemers er nu zelf een boek over geschreven, zodat we niet langer hoeven af te gaan op de commentaren van buitenaf. *De uitvinding van de Leeszaal*¹ maakt er geen geheim van dat de initiatiefnemers beiden hoogopgeleid zijn, maar laat zien dat dit geen beperking betekent tot de eigen groep (welke dat dan ook moge zijn) en dat professionaliteit zich uitstrekt tot kennis en vakmanschap in alle bereiken die je voor het runnen van zo'n leeszaal nodig hebt, van ontwerper tot gastvrouw en van bibliothecaresse tot klusjesman. Betekent dit dat die kritiek dan helemaal niet terecht is? Nee, het betekent dat het mogelijk is om nieuw publiek domein te ontwikkelen dat zich op een breed publiek richt en gebruikmaakt van al het mogelijk aanwezige vakmanschap en dat je moet nadenken hoe je dat kunt bereiken. Betekent dat vervolgens dat dit initiatief de maat is voor alle andere? Nee, het betekent dat die ook op hun eigen merites moeten worden bekeken.

Niet ver van De Leeszaal spelen een langspekend en conflictrijk initiatief om in zelfbeheer een gesloten buurthuis te heropenen en een initiatief voor het hergebruik van het oude gebouw van Theater Lantaren/Venster, dat enkele jaren geleden naar de Kop van Zuid is verplaatst. Voor het laatste heeft de gemeente, na eerst te koersen op verkoop aan een commerciële partij,

een inschrijving geopend voor een meer cultureel gebruik. De inzendingen hadden allemaal een zeker parochiaal karakter, vooral gericht op een creatief en cultureel geïnteresseerd publiek, waartoe de initiatiefnemers zelf ook behoren, op het randje van de bakfiets-elite dus en ja, ook met een specifieke professionaliteit. De uiteindelijke winnaar richt zich vooral op het alternatieve filmcircuit. Is dat erg? Nee, niet als je bedenkt welke functie het oude Lantaren/Venster had in het diverse aanbod van voorzieningen in de wijk het Oude Westen. Parochiale domeinen dragen bij aan de expressie van de verscheidenheid van de stad en van de wijk.

Bij elkaar genomen vertegenwoordigen deze drie voorbeelden een illustratief deel van het spectrum waarover de discussie gaat: twee gedreven professionals die het lukt om verschillende groepen te bereiken en een voorbeeldig publiek domein te scheppen, een groep van professionele initiatiefnemers die voor zichzelf en hun soort publiek een mooie, publieke voorziening opzetten en het moeizaam van de grond komen van een buurthuis in zelfbeheer, wat raakt aan de discussie over groepen voor wie zelforganisatie een brug te ver zou zijn. Dat laatste valt overigens nog te bezien, misschien is hier eerder sprake van tekortschietende professionals. Maar misschien lukt het ook niet, omdat je een oude formule, voorheen gedragen door een welzijnsinstelling, niet zomaar kunt overdragen aan een bij elkaar geveegde, diverse verzameling bewonersgroepen die elk voor zich ruimte zoeken voor hun activiteiten. De voorbeelden onderscheiden zich ook nog op een ander punt dat in de discussie over

zelforganisatie onderbelicht is: de kosten verbonden aan het (maatschappelijke) vastgoed dat ze benutten. De Leeszaal betaalt de helft van de commerciële huur aan de woningcorporatie, die de andere helft ten laste brengt van een pot voor buurtverbetering; bij Lantaren/Venster maakte de exploitatie deel uit van het totale bod dat de initiatiefnemers uitbrachten; bij het buurthuis vraagt het Grondbedrijf van de gemeente een huurprijs die elke vorm van zelfbeheer onmogelijk lijkt te maken.

Laten we na deze voorbeelden in een oude wijk eens kijken naar drie initiatieven die in de nog korte geschiedenis van de Amsterdamse Vinex-wijk IJburg een rol speelden. Het meest spraakmakende is ongetwijfeld Blijburg, het zelfgeorganiseerde, alternatieve strand(paviljoen). Commercieel uitgerust en professioneel gerund creëert het publiek domein, voor iedereen toegankelijk, maar wel tamelijk parochiaal. Het belang is echter vele malen groter dan de groep bezoekers. Blijburg liet zien dat IJburg meer kon zijn dan louter een woonwijk en maakte duidelijk welke verborgen potenties het ontworpen eilandenrijk had. Het bracht plezier in de functioneel en commercieel geplande wereld. Het liet ook zien hoe gemakkelijk en met weinig middelen dat kan.

Midden in zo'n gepland blok startte Jeanne van Heeswijk het Blauwe Huis, een typisch voorbeeld van *community art*, wat ook een professionele strategie is waarin de betekenis van het eigen vak, de maatschappelijke betrokkenheid, het publieke domein en het 'oeuvre' van de kunstenaar samenkomen. Van Heeswijk kreeg voor vijf jaar het gebruik van een leegstaande urban

villa, de 'ideale uitkijk- en inkijskoren' voor een wijk in wording. Zij richtte een woningbouwvereniging voor de geest op, waarvan alleen de leden konden deelnemen aan de activiteiten en evenementen die ze organiseerde. Dat gold ook voor gemeentebestuurders en anderen die professioneel betrokken waren bij IJburg. Zo nam het project afstand van de door de overheid en instellingen georganiseerde participatie en ontwierp het een nieuwe vorm van collectieve betrokkenheid. In eerste instantie leidde dat tot een collectief van een specifiek deel van de IJburgse bevolking, totdat een groep kinderen met een duidelijk andere kleur en achtergrond zich meldde.

Het derde initiatief 'De Roef' werpt licht op zowel de organisatiekracht als op het vakmanschap van een divers samengestelde groep. Een aantal ouders ontwikkelde samen met Woningstichting De Key een woongroep voor hun verstandelijk gehandicapte, inmiddels volwassen kinderen die de instelling wilden verruilen voor zelfstandige woonruimte. Met het geld van de gezamenlijke Persoonsgebonden Budgetten huren ze verzorging en begeleiding in. Met elkaar beschildten de ouders over een combinatie van vaardigheden en ervaring om een dergelijk project te organiseren. Een aantal van hen had bijvoorbeeld een winkel.

MISVERSTANDEN

De beschreven initiatieven vormen een niet helemaal toevallige uitsnede en dekken zeker niet de hele breedte van het grote aantal zelforganisaties dat de

1 Maurice Specht, Joke van der Zwaard, *De uitvinding van de Leeszaal*, transcity*valiz 2015.

laatste jaren tot stand is gekomen, bijvoorbeeld op het vlak van energie, collectieve zelfbouw of zorgvoorziening. Ze werpen wel licht op een aantal misverstanden die in de discussie over zelforganisatie blijven terugkomen. Zelforganisaties zouden leuke speeltjes van hoogopgeleiden zijn – het bakfietsmisverstand. Ja, er zijn soms hoogopgeleiden bij betrokken, maar veel zelforganisaties vragen juist om capaciteiten die hoogopgeleiden missen; en nee, ze doen het niet in alle gevallen voor zichzelf. Of het cryptoprofessionalsmisverstand: ja er zijn vrijwel altijd professionals aan verbonden, maar helemaal niet crypto, maar openlijk als mensen die iets met hun vak willen samen met andere vakmensen, als burgers en als professionals. Misschien wel een van de belangrijkste misverstanden is om zelforganisaties voortdurend de maat te nemen als alternatief voor het handelen van de overheid en de aan haar gerelateerde instituten.

Soms springen ze in een gat dat de overheid laat vallen, maar in geen enkel geval nemen ze gewoon de voormalige overheidstaak over. De Leeszaal is geen bibliotheek, maar creëert een nieuw publiek domein, wat de bibliotheek steeds minder was. Het Blauwe Huis bood een hele andere en kritischer vorm van participatie en samenlevingsopbouw in een wijk in aanbouw dan de inmiddels wegbezuinigde instellingen. De woongroep voor verstandelijk gehandicapten maakt innovatief gebruik van de mogelijkheden die woningcorporatie en de overheid bieden. Zelforganisaties treden niet in de plaats van de overheid. Ze ontstaan ook niet vanzelf als de overheid zich maar terugtrekt – het ‘op-je-handen-zitten’ misverstand.

Ze zijn ook niet alleen maar het gevolg van bezuinigingen (en dus in sommige kringen verdacht), maar komen vaak voort uit een opmerkelijke combinatie van ergernis en enthousiasme, ergernis over hoe dom en slecht dingen zijn georganiseerd, over het afbreken van professionaliteit en vakmanschap, en enthousiasme over een gezamenlijk idee om het anders, beter en leuker te organiseren en daarin weer wat met je vak te kunnen doen.

Het huidige debat over zelforganisaties en de ‘participatiesamenleving’ gaat veel te veel over de veranderingen in de relatie overheid-burgers. Daarover wordt dan verschillend gedacht, positief (ruimte voor initiatief) of negatief (bezuinigingen en afbraak verzorgingsstaat), enthousiast of cynisch (glas half vol of half leeg), sociale overbrugging (iedereen doet mee) of verscherping maatschappelijke tegenstellingen (zwakken de dupe), libertarisme (geen betutteling) of neoliberalisme (de markt aan de macht). Op de keper beschouwd gaat die discussie dus over de overheid, wat op zich al merkwaardig is, omdat veel van de zaken waarover zelforganisaties zich druk maken, na jaren geleden eerst onder overheidscontrole te zijn gebracht, inmiddels al weer enige tijd ‘in de markt zijn gezet’. Zelforganisatie zoals die in de praktijk aan het groeien is, gaat niet over de relatie burger-overheid, maar over het terugwinnen van de macht over de vermarkte maatschappelijke terreinen en heeft dus betrekking op de organisatie van de samenleving, waarin nieuwe vormen van samenwerking ontstaan en misschien op den duur ook nieuwe maatschappelijke instituties en structuren.

Voor dat geheel gebruiken wij de term publiek domein, dat omvat meer dan termen als maatschappelijk middenveld of *civic society* inhouden: maatschappelijk middenveld zijnde de organisaties tussen burgers en overheid en *civic society* al die (formele en informele) verbanden tussen burgers. Wat ze gemeen hebben, is dat ze alle gericht zijn op een gemeenschappelijke zaak: de publieke zaak, dat wat iedereen aangaat. Wat niet wil zeggen dat iedereen het erover eens is hoe die publieke zaak gestalte moet krijgen; daarover gaat juist de discussie (en – als het goed is – ook het politieke debat). Belangrijk is de erkenning dat er zoiets als een publieke zaak bestaat en dat zelforganisaties daaraan bijdragen. Dat is de (her)ontdekking van de publieke zaak.

Als we praten over het herontdekken van de publieke zaak en in het verleden daarvan over het terugwinnen van de publieke ruimte, dan suggereert dat dat er vroeger een logische verbinding was tussen publieke zaak en publieke ruimte en dat die ook nog eens dichtbij huis kon ontstaan. We zouden de huidige initiatieven van zelforganisatie kunnen plaatsen in een al lange traditie van burgers en beroepsbeoefenaren die zich bekommerden om de kwesties van maatschappelijk belang. Dat werpt ook licht op de nieuwe rol van professionals die betrokken zijn bij zelforganisatie. Het oude maatschappelijk middenveld danken we immers aan burgers en organisaties die zich verantwoordelijk achtten voor het gemeenschappelijk belang, vaak politiek, soms religieus gemotiveerd en niet zelden mede ingegeven door eigenbelang. Dat leidde enerzijds tot zuilsgewijs georganiseerde collectieve

activiteiten op het gebied van onderwijs, welzijn, huisvesting, gezondheidszorg en recreatie gericht op de emancipatie van de volksklassen.

Er ontstonden daarnaast particuliere initiatieven – van verenigingen, ondernemers en beroepsbeoefenaren – op het gebied van kunst en cultuur, sport, woningbouw en stedenbouw, maatschappelijk welzijn, gezondheidszorg en noem maar op. Daarvan maakten ook beroepsorganisaties deel uit, bijvoorbeeld van architecten (BNA, Bond van Nederlandse Architecten – Maatschappij tot bevordering der bouwkunst) en ingenieurs (Koninklijk Instituut van Ingenieurs). Die beroepsorganisaties streefden inderdaad het eigenbelang van hun leden na, maar ‘bevorderden’ tegelijk hun professe, hun vakmanschap en deden dat met een open oog voor de maatschappelijke vraagstukken die hun beroepsbeoefening raakten, met name ook de gezondheids- en huisvestingssituatie van grote groepen stadsbewoners. Vaak traden beoefenaren van verschillende professies gezamenlijk op, zoals in het Nederlandse Instituut voor Volkshuisvesting en Stedebouw (het latere Nirov). Eenzelfde ontwikkeling hebben we kunnen zien op het terrein van maatschappelijk werk en welzijnswerk.

PUBLIEKE ZAAK EN PUBLIEKE RUIMTE

In 2012 begonnen we ons project ‘Publieke Ruimte – Publieke Zaak’, een zoektocht naar een nieuwe manier om de publieke zaak te versterken en weer leidend te laten zijn bij de inrichting van de publieke ruimte. We konden drie deelonderzoeken uitzetten: naar nieuwe vormen voor de woningcoöperatie, naar de betekenis van digitale media in het

programmeren van de publieke ruimte en naar een strategie voor wijkontwikkeling gebaseerd op versterking van het publieke domein.² Deze onderzoeken leverden ons een aantal 'nieuwe perspectieven' op, die ook doorklinken in dit essay.

Bij haar aantreden als 'Denker des Vaderlands' in maart 2015 geeft Marli Huijer antwoord op de vraag wat voor haar een van de grote opgaves is waar de samenleving voor staat: 'De publieke ruimte, de plek waar interculturele ontmoeting plaatsvindt' ... 'Nederland wordt steeds gevarieerder, maar de neiging bestaat om in de eigen ruimte te blijven, terwijl we ons juist samen in de publieke ruimte moeten begeven.' En logisch in dit verband citeert Huijer ook Hannah Arendt, die spreekt over '*new beginnings*, we moeten steeds opnieuw de publieke ruimte vormgeven door samen te denken, spreken en handelen.'³

Wat wij in kaart brachten en wat Marli Huijer schetst, is dat er een 'gat' is gevallen in de wijze waarop de publieke ruimte de plek is waar burgers zich een maatschappelijke kwestie (voor haar is dat de multiculturele samenleving) kunnen toe-eigenen. Zelforganisaties, lokale burgerinitiatieven vullen dat gat. Niet in een keer, niet vanuit een samenhangend idee of omvattende ideologie, maar elk met eigen doelen, ambities en werkwijze brengen ze maatschappelijke ambities, en zo de publieke zaak, terug in de publieke ruimte. Meestal zonder statuten en beginselverklaringen, maar bouwend aan netwerken die burgers verbinden op interesse en belang.

Zelforganisaties oefenen een publieke functie uit, of ze daar nu op uit zijn of niet. Ze interveniëren op een

of andere manier met de praktijk die ze ontwikkelen in een maatschappelijk terrein waarin ze een andere manier van werken introduceren. Het belang van zelforganisaties ligt voor ons in de bijdrage die ze zo, gewild of ongewild, leveren aan het herstel van de publieke zaak. Om die publieke functie van zelforganisaties te begrijpen hanteren wij een begrip uit de stedenbouwkunde. Daarin wordt wat een plaats moet krijgen en op welke manier, aangeduid als 'het programma van de stad' – wat natuurlijk ook het programma voor een dorp of wijk kan zijn. Decennialang stond dat programma min of meer vast en was het via de principes van een functionele stedenbouw en planologie vertaald in vierkante meters en procedures. Dat bouwwerk is in de afgelopen jaren steeds meer aan het wankelen gebracht. Het gaat niet meer in de eerste plaats over functies en vierkante meters, maar om de ambities die de stedelijke samenleving collectief formuleert. Wat voor een stad willen we zijn, voor wie en hoe gaan we dat doen? Dat is het publieke belang en behelst wonen, werken, welzijn, zorg, onderwijs, voedsel, recreatie, cultuur. De discussie daarover vindt plaats in de publieke ruimte, de stedelijke *agora* in ruime zin, als plek van debat en strijd, ingezonden stukken en demonstraties, blogs en internetfora, lezingen en bezettingen, maar ook als plek van innovatie en experiment. Precies daar ligt voor ons het publieke belang van zelforganisaties, daar waar de discussie wordt voortgezet met andere middelen, waar burgers en professionals, burger-professionals, bij elkaar komen, de daad bij het woord voegen en het gewoon gaan doen. Daarin ontwikkelen ze nieuwe vormen van organisatie en

financiering. Door zo te handelen exploreren en presenteren ze delen van een nieuw programma voor de stad en geven daaraan ook ruimtelijk vorm. In twee voorbeelden illustreren we dat.

WIJKONTWIKKELING

De Haagse Schilderswijk is onderwerp van bijna permanente beleidsaandacht van de overheid. Dat suggereert dat de wijk het niet op eigen kracht redt. Nu zijn bijvoorbeeld armoede en werkloosheid hoog in de wijk, maar dat is niet alleen een product van de wijk zelf. Veel meer spelen hier nationale politieke en economische ontwikkelingen een rol, die 'landen' in de wijk. En vooral belemmert het ons om het zelforganiserend vermogen van de wijk te zien.

Initiatieven als Het Stagehuis, Stichting MJG (Marokkaans Jongeren Geluid), Art-s-Cool en het MOC (Maatschappelijk Ondersteuningscentrum) zijn particuliere initiatieven, zelforganisaties, die zorgen voor stageplekken in de wijk, voor sportactiviteiten, voor kunst op de basisschool, voor taallessen en de voedselbank. Daar zitten vaak professionals achter, die hun professionaliteit vrijwillig inzetten of soms ook een nieuw arbeidsperspectief zoeken.

Dat is niet het geval bij veel losser georganiseerde activiteiten zoals de fietslesclub voor vrouwen of de binnentuin die in 21 moestuinkavels is verdeeld door de bewoners. De binnentuin wordt georganiseerd door een vrijwilliger, die echter soms wel behoefte zou hebben aan een professional in de buurt, niet om 'zijn' binnentuin te runnen (dat kan hij prima zelf), maar wel om door de bureaucratie van gemeente en corporatie heen te breken voor zoiets simpels als directe

toegang tot water voor zijn tuin.

Waar overheidsbeleid zich sterk richt op ondersteuning van individuele bewoners, zijn het in de Schilderswijk de zelforganisaties die in de publieke ruimte een maatschappelijk programma vormgeven. Dat sluit nog niet altijd aan op institutioneel beleid. Het meest nadrukkelijk zien we dat in het verdwijnen van maatschappelijk vastgoed uit de wijk. Met het sluiten van scholen en buurthuizen komen gebouwen vrij waarover de gemeente recent heeft besloten ze als klushuis in de markt te zetten. Dat lijkt een gewenste ontwikkeling; en natuurlijk, meer woningdifferentiatie in de wijk is heus niet verkeerd. Maar het is verlies aan publieke ruimte. Er is een sterk opkomende allochtone middenklasse in de wijk. Zij nemen zelf initiatieven, organiseren zich en zetten zich maatschappelijk in. De logische plekken voor hun activiteiten en zelforganisaties worden helaas weggenomen uit de wijk.

Het Stagehuis Schilderswijk

Het Stagehuis biedt aan studenten van mbo- en hbo-opleidingen in sport, sociaal-cultureel en maatschappelijk werk een plek om stage te lopen in de Schilderswijk. Twee zelfbewuste en bevlogen jonge mannen runnen het Stagehuis. Bas Koeleman is buurtsportcoach en coördineert de BuurtSportVereniging met meer dan 250 deelnemers. Elke dag zijn er onder begeleiding van

2 Op <www.trancity.nl/pr-pz> zijn de drie onderzoeksrapporten en het afsluitende essay *Nieuw perspectief op publieke ruimte - publieke zaak* te downloaden.

3 Zie: <www.filosofie.nl/nl/artikel/42603/marli-huijjer-wordt-nieuwe-denker-des-vaderlands.html>.

de stagiaires sportactiviteiten op en rondom het Teniersplantsoen zoals zaalvoetbal voor meiden in basisschool 't Palet, voetballen voor jongens op het Johan Cruijffcourt, fitness voor oudere mannen in de Houtzagerij, zumba, honkbal en basketbal. Yassine Abarkane coördineert maatschappelijke projecten zoals 'Dik voor mekaar', een praat- en sportprogramma voor kinderen met overgewicht; de Buurtbroeders, jongeren die dreigden het slechte pad op te gaan en die nu 'surveilleren' in het weekend. Hij is ook initiatiefnemer van de Wijkacademie Opvoeden en van het project 'praten met de politie'. Ook organiseert het Stagehuis eenmalige activiteiten zoals het jaarlijkse Schilderswijkfestival.

Het Stagehuis is in 2008 opgericht door Willem Giezeman en Nol Brebaart, twee heren met hun 'pensioen in zicht'. Door hun professionele werk kenden ze de Schilderswijk. Zij hebben aan het Teniersplantsoen een huisje gehuurd, zijn daar gaan zitten en in overleg met de buurtbewoners ontstond het Stagehuis.

Hoewel maar een beperkt deel van de activiteiten van het Stagehuis ook daar plaatsvindt, is het toch een belangrijke publieke plek geworden. Studenten, vrijwilligers en bewoners komen af en aan. Het is een plek waar aan vertrouwen wordt gewerkt. Iedereen die dat nodig heeft, krijgt een sleutel van de voordeur. Er zijn er tachtig in omloop.

Het Stagehuis is een zelforganisatie en daardoor zijn zij vrij in de wijze waarop zij activiteiten organiseren. Zij hoeven zich niet te conformeren aan de regels van de subsidiegever maar hebben hun eigen regels. De belangrijkste is dat iedereen welkom is die een

goed idee of plan heeft voor een maatschappelijk project in de wijk.

Maar met de komst van Yassine en Bas is er ook iets veranderd. Voor hen is het Stagehuis betaald werk, maar wel ad hoc en op projectbasis. Dat hoeft van hen niet te veranderen. Maar tegelijkertijd biedt die projectfinanciering geen dekking van overhead zoals de kosten van huur, gas, water en licht. Zij zouden daarvoor best een structurele subsidie willen hebben.

Langzaamaan wordt de rol van de beide initiatiefnemers, de 'burgerprofessionals', minder belangrijk. De betaalde coördinatoren zien een toekomst voor het Stagehuis als sociale onderneming. Een begrijpelijke ontwikkeling. Misschien niet ingrijpend als het gaat om de maatschappelijke ambities, maar wel als het gaat om financiering, organisatievorm en relatie met de overheid.

ZORG EN WONEN

Ontwikkelingen rond zelforganisaties in zorg en wonen spelen zich af binnen de context van wijzigende verhoudingen tussen overheid, instituties en burgers. De bezuinigingen die gepaard gaan met decentralisaties naar gemeentes brengen grote onzekerheden met zich mee maar bieden ook veel kansen. Veel ouderen of burgers met een verstandelijke of psychische handicap zullen meer en langer in eigen buurt of wijk blijven wonen. Naar schatting de komende jaren ongeveer 80.000 mensen.

Toekomstige zorggebruikers zullen niet meer automatisch kunnen terugvallen op een ruim aanbod. De 'keukentafel' staat daar tussen; wat kan je zelf of je netwerk nog waarmaken. Door deze ontwikkeling zal er ook een

groter beroep gedaan worden op de omgeving. Zorg zal meer op maat geleverd moeten worden, diensten en onderling hulpbetoon zullen meer onderling en vrijwillig geregeld (moeten) gaan worden. Er zal naar alternatieven (moeten) worden gezocht voor huidige bestaande institutionele zorg.

Overall ontstaan zorgcoöperaties en stadsdorpen, initiatieven meestal genomen door een groep hoger opgeleide ouderen, die zich zorgen maken over de toekomst van dorp of wijk en de organisatie en toegankelijkheid van wonen, zorg en dienstverlening. Ze willen niet afhankelijk zijn van bijvoorbeeld een verpleeg- en verzorgingshuis. Het zijn dus meestal categoriaal georganiseerde initiatieven die leefbaarheid en toegankelijkheid moeten waarborgen.

BurenBond organiseert burens

De BurenBond staat als het ware op de schouders van deze ontwikkeling en draait de werkwijze om. Niet de groep maar het gebied is leidend. De wijk als gemeenschappelijke zaak, een publiek domein met een variëteit aan bewoners met hun netwerken die in hun (toekomstige) vraag naar zorg en dienstverlening van elkaar afhankelijk zullen zijn, vooral daar waar ze het niet kunnen afkopen door allerlei, vaak prijzige arrangementen. Hoe organiseer je dat, hoe bereik je de mensen, hoe vorm je wederkerigheid? Daarvoor is in 2014 de BurenBond opgericht.

De BurenBond is geen zelforganisatie, maar een werkwijze die zelforganisatie in de zorg wil ontwikkelen en ondersteunen. De BurenBond is begonnen als experiment in vier wijken in Amsterdam. Dit werd mogelijk

omdat de Vrijwilligersacademie Amsterdam in december 2013 de eerste prijs won van een prijsvraag die oppriep tot vernieuwende ideeën in de vrijwillige zorg. Kleine autonome teams van vrijwilligers die op voorspraak van huisarts of wijkverpleegkundige netwerken bouwen rond mensen die in het dagelijks leven hun draai niet kunnen vinden.

- Mevrouw A is een Marokkaanse vrouw met een dochter van zeventien. De moeder maakt zich zorgen over haar dochter en zoekt andere Marokkaanse moeders die met elkaar ervaringen kunnen uitwisselen. De vrijwilliger van de BurenBond vindt twee moeders die ze met de andere moeder in contact brengt.
- Mijnheer B is een Surinaamse mijnheer van dik in de zestig die zich verveelt, omdat al zijn vrienden en verwanten in Suriname (zijn gaan) wonen. Hij is handig. De vrijwilliger van de BurenBond heeft hem gekoppeld aan de BurenBond voor het verrichten van klussen.

De BurenBond werkt voor iedereen, is niet op leeftijd of op ziekte georganiseerd, werkt gebiedsgericht en volgt het principe van de 'onderlinge', leden voor leden. De burens van de BurenBond zijn de cliënten van de zorg die hulp nodig hebben in het dagelijks leven. Zij worden benaderd als leden van een community die ook wat voor een ander kunnen doen; wederkerigheid, nabijheid en een welbegrepen eigenbelang zijn daarin leidend.

Drie groepen van bewoners hebben of krijgen te maken met informele zorg en hebben baat bij solide (informele) netwerken in buurt en wijk.

Allereerst de groep 'kwetsbare' wijkbewoners, waaronder veel ouderen en mensen met een verstandelijke of psychische beperking. Ondersteuning

voor hen zal altijd min of meer afhankelijk blijven van subsidies. Een tweede groep organiseert zelf of samen met anderen de zorg. Denk hierbij aan initiatieven als de eerder genoemde Roef. Een derde groep is de groep die nadenkt over de toekomst en 'iets' wil organiseren voor zichzelf of voor hun ouders.

De BurenBond is gebaseerd op de ideeën van Robert Putnam. Hij beschreef in zijn boek *Bowling Alone* hoe in Amerika mensen steeds minder in groepen bowlen maar steeds meer alleen. Hij introduceerde de termen *Bridging* (overbruggen) en *Bonding* (verbinden) om netwerken te versterken. De BurenBond probeert in zijn werkwijze een combinatie te maken van individuele hulp en de organisatie van een (buurt)samenleving. Ze doen dit door hulpvragers te koppelen aan elkaar of aan een van de achthonderd andere vrijwilligersinitiatieven in Amsterdam. De teams werken zelfstandig en worden ondersteund op afroep door een coach en krijgen vanuit de vrijwilligersacademie allerlei scholings- en trainingsmogelijkheden.

Het experiment in de vier wijken laat zien dat deze wijkgerichte, niet-categorale aanpak mogelijkheden biedt voor verschillende groepen bewoners. Je organiseert mensen niet op grond van leeftijd, ziekte of handicap, maar op het feit dat ze wijkbewoner zijn die, vroeger of later, de steun van zijn buur-genoot wel eens zou kunnen gebruiken.

Door alle veranderingen in de zorg zijn mensen ongerust. Of het nu gaat om ouders van verstandelijk gehandicapten of juist kinderen van hulpbehoevende ouders, of om mensen die anticiperen op hun toekomst. Velen van

hen zullen nu of in de toekomst afhankelijk zijn van solide netwerken in buurt en wijk. De werkwijze van de BurenBond biedt mogelijkheden tot het verbinden van deze verschillende groepen. De wijk als netwerk wordt daarmee een gemeenschappelijke zaak, een publiek belang gericht op het ontstaan van een organische solidariteit.

CONCLUSIES

De publieke zaak is een zaak van publieken

Het speelveld voor zelforganisaties is het publieke domein, in de ruime zin van het woord. Zij zijn een expressie van ambities die in de samenleving ontstaan en dragen zo bij aan een herstel van de publieke zaak. Dat doen ze soms met en vaak zonder steun van de overheid. Hun bestaansrecht staat of valt niet met de erkenning door de overheid, maar met het verkrijgen van draagvlak in de samenleving, met het organiseren van een publiek of publieken op verschillende niveaus, de buurt, het dorp of de stad, landelijk. Dat publiek werkt niet op bestelling van de overheid, maar zoekt zelf vormen voor de realisering van maatschappelijke ambities. Dat gebeurt in formeel en informeel overleg, in organisaties, maar vaak ook gewoon op straat. Onderdeel daarvan is de samenwerking met en ondersteuning van de tot marktpartijen uitgegroeide maatschappelijke instellingen als bijvoorbeeld woningcorporaties. (Alleen al vanwege het maatschappelijk vastgoed dat zij beheren.)

De manier waarop de overheid deze maatschappelijke instellingen aanstuurt via regelgeving en aanbestedingen, is daarbij eerder een hinderpaal dan

ondersteunend. Dat beperkt het speelveld van veel zelforganisaties. Hoe verschillende initiatieven dat draagvlak organiseren, is de belangrijkste vraag. Dat bepaalt immers hun publieke functie. Sommige initiatieven, zoals de Leeszaal of het Stagehuis, zijn meer zichtbaar. Andere initiatieven, zoals De Roef of de BurenBond, zijn vaak minder zichtbaar, omdat ze minder opereren in de fysieke publieke ruimte, maar even succesvol en innovatief zijn als het gaat om het ontwikkelen van alternatieven op terreinen, zoals de zorg, waar de publieke zaak ontspoord lijkt. Van de door ons genoemde zelforganisaties en vele, vele andere valt dus te leren. Zonder ze te kopiëren, want elk initiatief is in zekere zin plaatsgebonden.

Publiek ondernemerschap

In het antwoord op de vraag naar de maatschappelijke ambities van een initiatief ligt ook verscholen waar de financiering vandaan moet komen. Als een functie voldoende een maatschappelijk probleem oplost, kan daarvoor geld worden ontvangen. Dat kan via de weg van het ombuigen van bestaande subsidies in gezondheids-, welzijns- en leefbaarheidsbudgetten of via het onderhoud van de publieke ruimte. Dat kan ook via sociaal ondernemerschap. Juist in sectoren die lang verstatelijkt waren en vervolgens vermarkt werden, ging dat mis. In de eerste fase was ondernemerschap niet aan de orde, was dat alleen maar lastig voor de bureaucratie. In de tweede fase was er nooit voldoende aandacht voor het sociaal-maatschappelijke karakter van dat ondernemerschap.

Het kan ook zijn dat burgerinitiatieven een product leveren waarvoor

burgers willen betalen, zoals ‘koken voor de burens’, of de eigen energie-maatschappij en sommige vormen van de nieuwe woningcoöperatie. Naast gepensioneerde professionals zijn het vaak zzp’ers die zo hun vak nieuwe inhoud geven. Niet als enige, maar wel als meest zichtbare. Het grote probleem is dat het geld er wel is, maar dat het vastzit in oude structuren. Zelforganisaties zijn een goede bestemming voor dat geld, maar liefst niet in oude subsidieregelingen.

Albert Jan Kruiter en Rik Peeters hebben daarin een stap gezet met hun publiek ondernemerschap.⁴ Tussen overheid en markt zien zij ruimte voor ondernemerschap waarmee het publiek domein wordt versterkt, zonder daarbij afhankelijk te zijn van de overheid in de vorm van subsidies. Ondernemende burgers zouden rechtstreeks kunnen worden betaald door hun medeburgers. ‘Waarom zouden burgers niet vijf procent van hun belastbare bedrag in initiatieven van medeburgers mogen investeren?’ Zoals wij zeggen dat de overheid niet over de publieke zaak gaat, zo vinden zij dat de overheid niet het monopolie heeft op het bepalen en realiseren van publieke waarde. Publiek ondernemen gebeurt met privaat geld en creëert publieke waarde. Uiteraard werkt dit vooral als die betalende burger ook denkt dat zijn eigen belang op korte of langere termijn gebaat is bij die voorziening.

Burger-professional

Zelforganisaties herontdekken niet alleen de publieke zaak, maar ook het ambacht van de professional. Ook hier

⁴ In ‘Nieuwe financieringsvormen voor publieke waarde’, Society Impact/NSOB 2014.

in een nieuwe vorm: de burger-professional. Waar vroeger vrijwilligerswerk en beroepsarbeid vaak gescheiden waren, zie je in veel lokale initiatieven dat in de inzet bij projecten professionals als burgers, of burgers als professionals actief zijn. Dat roept de kritiek op dat veel zelforganisaties worden gedragen door professionals. Onze voorbeelden tonen een ander beeld.

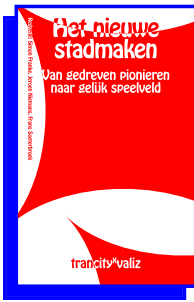
De opkomst – of beter de terugkomst – van de burger-professional als zodanig is een belangrijke stap in de herwaardering van zowel de maatschappelijke rol van de professional als het vakmanschap van burgers. Burger-professionals betreden niet langer het speelveld als bewoners of belanghebbers die problemen aankaarten en van de overheid een oplossing verwachten. Zij komen met voorstellen of ontwikkelen zelf projecten die een antwoord zijn op door hen geconstateerde problemen of tekorten. We zien dat op allerlei terreinen, zorg, onderwijs, energie, welzijn, huisvesting, noem maar op. Kenmerkend is dat daarbij niet zomaar het gat wordt gevuld dat terugtrekkende overheden laten vallen. Er ontstaan geheel nieuwe antwoorden op maatschappelijke opgaves, waarin de mobilisatie van het aanwezige vakmanschap een belangrijke rol speelt. Die nieuwe antwoorden zijn zo tegelijkertijd een herformulering van de maatschappelijke opgave. Ze lossen niet enkel een probleem op ontstaan door een tekort bij de overheid of bij maatschappelijke instituties, ze leggen de vinger bij een maatschappelijk tekort en ze wijzen wegen om daarin te voorzien. Dat is meestal niet het werk van professionals uit één discipline. Veel oude en nieuwe initiatieven worden juist gedragen door

mensen met verschillen in kennis en vaardigheden. Het aanboren van die collectieve intelligentie is de kracht ervan. De herformulering van de maatschappelijke opgave is de bijdrage aan de publieke zaak van de burger-professional, maar geeft tegelijk zicht op de wedergeboorte van verschillende disciplines die de laatste jaren in een identiteitscrisis lijken te zijn terechtgekomen, in het welzijnswerk, de zorg, het bibliotheekwezen en de architectuur en stedenbouw.

Verzilvering van maatschappelijk kapitaal

Recente kritiek op de lokale initiatieven komt van verschillende kanten. Eén zorg wordt daarbij gedeeld. Zijn al deze projecten niet het speeltje van mondige burgers en vergroten ze niet de kloof die in de samenleving zou groeien tussen hoogopgeleiden die prima voor zichzelf kunnen opkomen en lager opgeleiden die de tol betalen van de bezuinigingen op de verzorgingsstaat? Hoe terecht die vraag ook is, het probleem met deze kritiek is dat ze a priori aanneemt dat lager opgeleiden niet over de organisatorische capaciteiten beschikken die nodig zijn voor zelforganisatie en dat hoger opgeleiden in zelforganisaties alleen zichzelf bedienen. Er zijn echter genoeg voorbeelden van zelforganisaties die het tegendeel laten zien. Met de door ons beschreven voorbeelden hebben we duidelijk willen maken dat er heel veel initiatieven zijn die prima in staat zijn het enthousiasme en het vakmanschap van een brede groep burgers bijeen te brengen, van hoog- tot laagopgeleiden. De vraag moet niet zijn of zelforganisaties dat wel doen, maar hoe ze het doen. Hoe maken ze hun

publieke ambities waar? Hoe slagen ze erin verschillende publieken te organiseren en bij elkaar te brengen? Hoe verzilveren ze het culturele en sociale kapitaal, de capaciteiten en het vakmanschap van verschillende groepen in de samenleving?

Het artikel dat u zojuist heeft gelezen is onderdeel van de publicatie:

Het nieuwe stadmaken

Van gedreven pionieren naar gelijk speelveld

Redactie: Simon Franke, Jeroen Niemans, Frans Soeterbroek

ISBN 978-94-92095-05-3

Deze essaybundel is een uitgave van trancity^{valiz} i.s.m. Platform31 en Jaar van de Ruimte. Het thema van het boek is de sterke groei van lokale initiatieven in de leefomgeving. Dat gaat van gebruik van leegstaande gebouwen tot stadslandbouw op braakliggende terreintjes tot organische gebiedsontwikkeling. Aanvankelijk waren het vaak tijdelijke projecten in de pauze van de ruimtelijke ontwikkeling, veroorzaakt door de economische crisis. Maar burgers en professionals ontdekken hoe leuk het is om zelf je leefomgeving vorm te geven – je eigen woning, je eigen buurthuis, je eigen sociale onderneming – om zelf de stad te maken. Nieuwe energie komt vrij, bewoners nemen het publiek domein in bezit, publieke waarden zijn belangrijker dan zo veel mogelijk geld verdienen, nieuwe vormen van collectieve samenwerking ontstaan.

Na een aantal jaren pionieren dienen zich vragen aan. Bijvoorbeeld hoe projecten die draaien op onvermoeibare vrijwilligers en/of tijdelijke subsidies gecontinueerd kunnen worden. En: we vinden het denken in de tegenstelling bewoners-gebruikers versus overheid en marktpartijen niet productief, maar hoe kunnen lokale initiatieven dan doordringen in de institutionele praktijk van ruimtelijke ordening en stedelijke ontwikkeling? De volgende fase van de burgerinitiatieven dient zich aan; hoe ziet die eruit?

De publicatie bevat de volgende artikelen:

- *Gedreven pioniers* – Simon Franke, Jeroen Niemans, Frans Soeterbroek
- *Agenda stadmakers. Van burgerkracht naar burgermacht* – Joachim Meerkerk
- *Stadmakers als happy infiltrators in de systeemwereld* – Frans Soeterbroek
- *De (her)ontdekking van de publieke zaak* – Simon Franke, Bart Lammers, Arnold Reijndorp
- *Het onbenutte potentieel. Klein initiatief voorkomt grote interventies* – Marc Holvoet, Ed Ravensbergen, Peter Paul Witsen
- *Open stad* – Zef Hemel
- *Urban curators. Ontwikkelen zonder eigendom* – Saskia Beer, Sabrina Lindemann, Emilie Vlieger
- *Stadmakers Rotterdam. Connectiviteit, common grounds, contract* – Arie Lengkeek
- *Begin ergens!* – Marije van den Berg, Marit Overbeek
- *Ondernemerschap en de emancipatie van het stadmaken* – Sjors de Vries
- *Financiering van de uitkomsteneconomie* – Joost Beunderman
- *Inzichten en praktijken* – Stadmakers in het land
- *Het nieuwe speelveld voor stadmakers* – Frans Soeterbroek, Jeroen Niemans, Simon Franke

De publicatie is à €19,50 verkrijgbaar in de boekhandel of via de [webwinkel](#) van Trancity.

Copyright 2015

Op de tekst in deze uitgave is een Creative Commons Naamsvermelding–Niet-Commercieel–GeenAfgeleideWerken licentie van toepassing. De gebruiker mag het werk kopiëren, verspreiden en doorgeven, onder de volgende voorwaarden:

- *Naamsvermelding.* De gebruiker dient bij het werk de door de maker of de licentiegever aangegeven naam te vermelden (maar niet zodanig dat de indruk gewekt wordt dat zij daarmee instemmen met uw werk of uw gebruik van het werk).
- *Niet-Commercieel.* De gebruiker mag het werk niet voor commerciële doeleinden gebruiken.
- *Geen Afgeleide Werken.* De gebruiker mag het werk niet bewerken.